

ARCHAEOLOGIAI VÁZLAT.

Régi tárczájából

KÖZLI

Dr. É R D Y J Á N O S.

Valamint minden, a mi létre jő az időben, vésznek és enyészetnek indul: úgy a multkor műemlékei is százféle veszélynek és romlásnak vannak kitéve. A régi művészet remekeit nem egyedül a barbár népek pusztították, mint sokan tartják, hanem azokat maguk a régi görögök és rómaiak is rombolták.

Othó s Vitellius ellencsászárok közt 69. évben Kr. u. folyt polgárháborúban a capitoliumra rohantak, honnan szobrokat dobáltak alá az ellenséges pártra.

Itáliában I. Justinián császársága alatt 535. évben Kr. ut. vette kezdetét a husz éves góth háboru. Theodahantus góth király Róma ellen indult, Witiges vezette hadait, és megtámadá Hadrián nagyszerű palotáját, mely Moles Hadriani nevet visel, ebben a rómaiak szobrok ledobásával soká tudták magukat védeni.

De ne térjünk azon régi korba vissza, melyben Görögországban, Rómában úgy mint Konstantinápolyban, a művészet fénykorából mindünnen összhalmazott remekeit pusztították: szóljunk inkább azon emlékekről, melyek alig tűntek fel az újabb korban, és rövid nap ismét elenyésztek.

A gyulafehérvári erődnek építésekor 1722. évben számos római emlékkövet ástak ki, melyekkel a Tiszán négy hajót raktak meg, hogy azokat Bécsbe szállítsák, hova három hajó meg is érkezett; de a negyedik a Tiszába süllyedt.*)

Hamilton Endre bánási kormányzó nyolcz hajót rakatott meg azon szobrokkal és emlékkövekkel, melyek 1736-ban Mehádia (Thermae Herculis) dűledékeiből ásattak ki; ezekből hat hajó érkezett meg Bécsbe, s kettő Budán, a sz. Gellért hegyen alul, az alsó nádor kert körül, a Dunába merült el.**)

Ki győzné elmondani: mennyi veszélynek vannak a multkor emlékei kitéve?***)

Néhai Jankovich Miklós*) nemcsak beszélte, hanem nekem 1835-ik évi szept. 20-án meg is írta, hogy ő fiatal korában tudós barátjával, Jakossich József sz. Ferencz Kapisztrán rendi szerzetessel, a szintazon szerzet tagjának Milassin Miklós (1790—1811.)

*) Engel. Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium. Vindobonae 1794. 8. p. 162.

***) Fr. Grisellini, Geschichte des temeswarer Banats, Wien, 1780. 4. I. Th. 264. 279.

Cf. Acta Musei nat. Hung. Budaë, 1818. 4. I. pag. 223.

****) Handbuch der Archaeologie der Kunst von K. O. Müller. Zweite Ausgabe. Breslau, 1835. 8.

Méltó megolvasni, a mi ily czim alatt mondatik: „Plünderungen und Verheerungen Griechenlands. §. 164. S. 165. §. 214. S. 244.

*****) † 1846. april. 18-kán, élete 75. évében.

fehértvári püspöknek lelki atyjával, sokszor rándult ki Fehértvár vidékeire, archaeologiai nyomozásokra.

Székes-Fehértváron alul, Battyánhoz közel, Zövény népes pusztá rónáit és várdüledékeit többször megvizsgálták. Innen nyugatra hagyván a velencei tavat, Pázmánd, Vereb és Tabajd változatos területein sokszor megfordultak. Fölmentek nem egyszer a Komárom vármegyei Majk, Környe s Tata határain keresztül Ószönyig, a római hatalom korában Bregitio városig, melynek fekvéséről máskor szólottunk.*)

Ez egész vonal minden irányban római műemlékekkel volt elhintve, fel is tették magukban, hogy e nagy kiterjedésű vidéket nem mulasztják el újra beutazni, s a római századok minden itt előfordult emlékeit leírni: de ezen nagyszerű terv gyors végrehajtását körülményeik gátolták, melynek teljesítése Jakossich Józsefnek kimultával végkép elmaradt, a mi azért sajnálatos veszteség: mivel azidő óta az egész vidék annyira megváltozott, hogy utóbb semmi sem volt úgy, mint beszéltek azok, a kik nem élnek többé.

A római erődítési művek és fürdőépületek dűledékei elpusztultak, a faragott műemlékek eltűntek. Találtam ugyan majd minden e vidéki lelkésznél nagyobb kisebb mennyiségben római érmekeket és edényekeket: de ezek a lelkészek változásával máshova kerültek, vagy eltűnedeztek, és az e vidéken átvonult római út nyomait csak itt-ott lehet fölfedeznünk; mert hogy a római erőszak és önkény korszakában a két Pannóniának, mint katonai szervezeti összpontosított tartományain több út vonult keresztül, mint a mennyinek a híres Antonin utazása s Peutinger ismeretes térképe tarták fenn emlékezetét: azt most már senki sem vonja kétségbe.

Jankowich Miklós írja nekem többi közt: Már akkor meg voltunk győződve (magát és Jakossich barátját érti), hogy az általunk többször megvizsgált Fehér- és Komárom vármegyék e vidékein római út vonult keresztül. De meggyőződéseket nem indokolja. A római siriratok elmondják, ki volt az elhunyt életében. Találtak-e CVRATOR vagy STRATOR VIARUM föliratu sirkövet, vagy távolságot mutató mértföld oszlopot? Megmondani ki tudja? Annyi bizonyos, hogy még akkor az itt átvonult római útnak több helyütt tisztább nyomai voltak láthatók, mint most; azóta az erdőirtások, birtok elkülönözési, tagosítási, szabályozási munkálatok és a földmívelési szorgalom sokat változtattak ugyan e vidéken, de azért minden a maga határában jártas mezőcsész, vadász, vagy juhász régi pusztá utakról tud beszélni, s vagy rávezeti a kérdezőt, vagy azt mondja el, hogy a tavaszi lanyha eső után a még apró haragos zöld vetéseken, szinhagyott, elsárgult egyenes hosszú vonal nyulik el, és ezt nevezik ők régi pusztá utnak, melyről körülményesb vizsgálat után az derül ki, hogy töltött római ut, melynek oldalain római sirkövek, edények, érmeke és eszközök találtattak.

Midőn a regényes fekvésű Majkon, 1847-ik évi jul. 4-én a maldulmezei néma barátok külön házikóit, azok homlokzatán alapítóik czimereit, neveit és czimeit vizsgáltuk:**) Klee uradalmi fővadász jött hozzánk; ezek ugymond nem régiségek, és azon kérdésemre: tud-e régi műemléket e vidéken? azt válaszolá: a tatai szőlőkben Látóhegy oldalában 1797. évben római sirkövet ástak ki a munkások, mely a tatai kertben a tó partján épített azon falba van rakva, melyre az ott emelkedő domb nehezkeedik. E sirkőnek minden része ép, és az e vidéken talált köemlékek legszebbjei közé tartozik. Gáthy

*) Érdy, Erdélyben talált viaszos lapok és magyar őstörténeti vizsgálatok. Pest, 1859. 4. 63. l.

***) Magyar- és Erdélyország képekben. Pest, 1854. 4. III. 41. l.

István mérnök ki akarta azt adni, rajza, melyre lelhelyét és találatása idejét is följegyezte, a tatai levéltárban van letéve.

Majkról, Környén keresztül, hol a római utat gondos figyelmünk tárgyává tettük, Tata felé indultunk el. Másnap korán a tatai szép kertbe sieténk a látóhegyi sirkövet fölkeresni. A vár kapuján belül jobbra római kövek heverték szétszórva, balra az őrház tornáczának fedele két római oszlopon fekvék; de ezek vizsgálatát visszajövrre halasztottuk el. A gyönyörű tónak hullámain számtalan hattyú uszkorált. A látóhegyi követ könnyű volt a tó partján megtalálnunk, melynek hű rajza I. alatt látható.

Fölrátát így olvasom:

Diis Manibus Valeris Satvrnino veterano Exduplaris alae I. Vlpiae Contariorum, qui vixit annos L. et Valerio Sabino militi Legionis I. adiutricis Stipendiorum III. vixit annis XXV. filio Caesia Digna marito et filio faciendum curavit.

Kiadta Katancsich (I. 540.), mely nem sok magyarázatot kíván. Duplarii, vagy Duplicatii gyakran fordulnak elő a siriratokon, azon katonák nevezettek így, kiknek vitézségökért, kettős élelem (duplex frumentum), és kettős zsold (duplex stipendium) járt.

Contus, hosszú csáklyás dárda, Contarii anyyi, mint has-tati, alánok (Uhlaner), vagy a névelő kihagyásával lánok; mert a régi lán, lánca,* oly szó, mint tó tócsa, s Lánvár arx hastatorum, nem Leányvár arx puellarum, melybe leányokat ragadoztak. Ki nem ismeri a Sedes Lanceatorum sive Alanorum nemeseket?

Nehezebb magyarázatú e sirkőnek a képzeletdús, mythus végtelen birodalmából vett jelvszerű s rejtélyes jelentésű vésezete, melynek magyarázatát az is nehezíti, hogy a mythus végtelen köréből kikapott és jelképileg előállított eszmék eredeti jelentését az élet, szokás és nyelv sokféleképp változtatá, s ez eszméket a költészet és művészet, e szerint módosítva személyesíté vagy állítá elő, a mi azért történt: mivel a vallás titkaiba avatottak, a hit titkos eszméinek jelentését az azokba avatatlanok előtt gondosan rejtegették.

A lélek (anima, mens) észszel bíró, isteni eredetű halhatatlan lény, isten képe; mert tőle származott. Ez az ember kimultával holdból a napba, onnan a maga csillagába tér vissza, mely uton az emberi testbe szállott alá.

A szellem esztelen és indulatos lény, (anima brata, animus irrationalis, spiritus, Geist), ez meg van az emberben úgy, mint az oktalan állatban, és szinte halhatatlan, mely az ember elhunytával a világ szellemével egyesül és valamely más lényt éltet.**)

*) Nem lehetne-e inkább lanceatól származtatni?

***) Szellemről, mint halhatatlanról írja Ovidius:

„Omnia mutantur: nihil interit, nerrat, et illinc.
Huc venit, hinc illuc, et quoslibet occupat artus
Spiritus: eque feris humana in corpora transit,
Inque feras noster: nec tempore deperit villo.

Ovidius, Metamorph. Lib. GV. 165.

I.

E sírkö fölíratá alatt botra támaszkodott két pásztor között, délczeg lovat vezetnek véres áldozatra, a hold alatti világra, úgy, mint az emberek tetteire s mulasztásaira felügyelő lelkek engesztelésére; mert ezek indulatosak, mint az emberek, de áldozattal engesztelhetők.

Az istenek nem érintkeznek közvetlenül az emberekkel, hanem lelkek, nemtők, azaz: geniusok, daemonok által; ezek közbenjárók az istenek és emberek között.

Minden ember nyer, vagy inkább szabadon választ nemtőt vagy geniust magának kalauzul, életének korszakain keresztül, e nemtőt a költészet és művészet isteni pásztor alakban személyesíté, ez nem más, mint az emberi ész. Plato a szellemet (animus) lóhoz, az emberi észet (anima, mens) kocsishoz hasonlítja.

Mások két nemtőt tulajdonítanak minden embernek, jó és roszt. A jó miként imént mondatott, maga a személyesített emberi ész, roszt az állati ösztönök és indulatok. Innen harczt támadott volna a jó és gonosz nemtő között: melyik igazgassa az ember életét? A vallás titkaiba avatottak nem ismernek gonosz nemtőt. Genius az emberi természet istene*), és csak azért mondatik erkölcsi értelemben roszt: mivel bünteti a vétket, és azért jónak, mert jutalmazza az erényt.

A ló, indulatos szellem jelvénye, mely a vadon felzúdult tengert is jelképezi. Neptun vagy Poseidon volt a tengeren és vizen uralkodó szellem, kinek a költészet és művészet tengeri hatalmának jelül háromágú villát és harczt lovat tulajdonít; azért hivatik lovagnak (Neptunus equestris), ki a felzúdult vad tenger haragos hullámain félelmet és rettegést támaszt. Carthago (Zeugitanae) lakóinak eleme volt a vad tenger, melynek jelvénye az érmein is előforduló szilaj ló. Oly eszmekör, mely a vadság és indulat fogalmát a felzúdult tenger, Poseidon és fiai az áradás és vad hullám értelmét, a zajló s elragadó indulatokkal és rettegést okozó szellemmel azonosítja.

II.

A sírirat fölött hosszú téren az ebek nyulakat kergetnek. Siremléken a nyulat így magyarázzák; a nyúl nyitott szemekkel aluszik, a mi ébrékenységet jelképez, melynek jelentősége azt tünteti föl, hogy ha az emberi test örök álomba merül, a lélek ébren van, soha meg nem hal, hanem él örökké. Az eb, Mercurius (Hermes) jelvénye, ki álomhozó és lélekvezető Psychopompus (ψυχοπομπός), mint az egyiptomi és perzsa mythus bizonyítja, hol nagy szerepet játszik. Itt az örök élet és halál váltják fel egymást.

III.

A nyulakat hajhászó ebek fölött, nagyobb tér közepén háromlábú asztal (mensa tripes) látható, melyre kenyeret raknak és kosárban gyümölcsöt hoznak. A kenyér jelképileg hitet ábrázol; a gyümölcs jóságos cselekedetek jelve.

IV.

E fölött két oszlopon nyugvó csarnok jobb és bal sarkában Val. Saturninus férj és fia Val. Sabinus megholtak állanak római dísz öltözetben, közöttök az özvegy Caesia,

*) „Naturae Deus humanae.“ (Horat. Epist. II. 2. 188.) A szakadatlan harcztban álló természeti erőket két legfőbb ellenkező lényben személyesítő Dualismus fejtegetése, nem feladatunk.

mellette galambot tartó kis alak. A galamb Venus kezében az istenhez bizalommal közelítő lelket jelent.

V.

E csarnok oszlopain két delfint vezetnek kifelé. Delfin, Neptun kedvelt inkább barátja, mint jelvénye, Senecanál Tyrrhenus piscis, oly titkos felsőbb hatalmat jelent, mely a vitorlát eresztett hajót a vizek tükrén szeliden, gyorsan és szerencsésen vezeti céljához. Az ember, kivált gyermek szerető delfin, gyönyörködik a művészetben úgy, mint a szeretet és szerelemben; ez eszmék onnan fejlődtek: mivel Arionról regélik, hogy zene hangjain a nyájas delfin megindult, és Venus a szépség és szerelem istennője a tenger habjaiból eredett. A vésett köveken delfin fölött szállongó lepke azt értelmezi, hogy az emberi lélek eredeti hazájába vágyódik gyorsan vissza. Amor (Cupido, Eros) a szeretet és szerelem istene, a szép Thetis és Peleus nászünnepeire delfinen azaz: gyorsan nyargalt. Neptunt, Amphitrite férjét, delfin vitte e kedves nejéhez mely szolgálatáért delfint a csillagok közé helyezték.

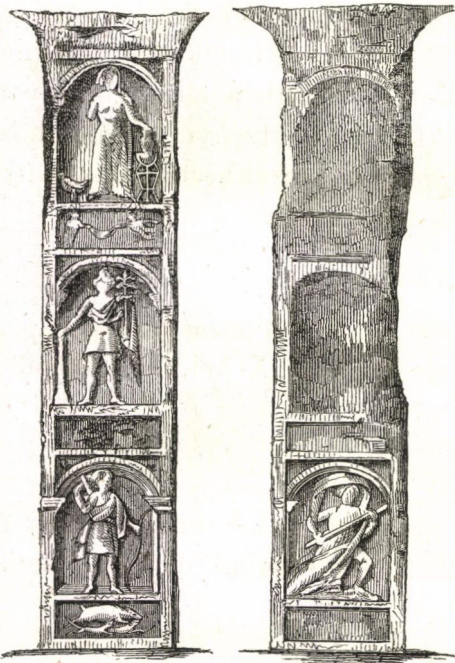
A delfin azonban e sirkő vésőzetén nem jelent szerencsés hajózást, nem gyorsaságot, nem a lélek epedező vágyát: hanem az elhunytak nemzetségének tagjaira vonatkozik, és azt állítja jelképileg elő, hogy e nemzetségnek tagjai szerették egymást, köztök a szeretet és szerelem meg nem szűnt soha.*)

VI.

Fölebb háromszögben férfi és nő félig ülve ölelkezik. Ez viszonzlátást ábrázol és annak példázata.

VII.

Legfönnebb e sirkő csúcán a sötétség állatait eltipró két oroszlán fekszik. Oroszlán Aegyptomban a napnak volt szentelve, melynek jelvénye, a hajdani csillagjósok (Astrologi) az oroszlán jegyben, a nap kapuján bocsátják a lelket, a testi világon keresztül költözése után, e világosság országába.

Azt már fönnebb érintők, hogy a tatai vár kapuján belül, balra, az órház tornácának födele két római oszlopon nyugszik, mely két oszlop rajza itt II. alatt látható.

Az első oszlop születési emlékezeteket ábrázol.

Az alsó tér vésőzete ifjas Dianát állít elő. A mi Diana a földön, Luna (hold) a bujdosók egyike az égen, és e kapura járnak le és föl a lelkek.

A Luna annyi, mint Lucina azaz: világosságra szülésre segítő lény**), mint Juno Lucina, Juno nata.

*) Auli Gellii, Noct. Atticar. Lib. VII. cap. VIII. Olvasuk: „Delphinos venereos (szerelmesek) esse, et amasios (szeretők,) non modo historiae veteres, sed recentes quoque memoriae declarant.“

**) „Adhibetur ad partus, quod ii maturescant septem nonnumquam, aut plerumque novem Lunae cursibus.“ (Cicero, de nat. deor. 2. 27.)

lis és azon természeti erők közé tartozik, melyekhez mint istenségekhez a várandóban volt nők folyamodtak szerencsés szülésért. *)

Diana képe alatt malaczt kergetnek annak ebei; mert a kised születése után malaczt áldoztak Lucina tiszteletére, és rokonaikat malaczczal vendégelték meg.**)

A második vagy közép téren Hercules (Herakles) ábrázoltatik, jobbában pálmát tart. Ez a balkör tizenkét csillagzatán keresztül szüntelen harczoló s veszélyes küzdelmeiben mindig győztes halhatatlan hős, rendkívüli, isteni erőt személyesít, baljában a pálma jelvezi, hogy ő is bizonyos időben született; mert pálma a napévnék fejlődéseit jelképezi, időt jelent; mivel minden hóban új ágat hajt. Nemzéskor Plutarch szerint, föld adja a testet, hold a lelket, nap a szellemet; ezekbe Hercules önt erőt.***)

A felső téren gyermekágyas nő, háromlábú oltár fölött áldozatot nyújt be, a szülést elősegítő Lucina Junonak szerencsés szülésért****); lábainál kakas látszik.

A kakas születési és halotti szertartásoknál a lélek jelképe, mint Socrates barátai s tanítványai körében Kritonhoz mondott ez utolsó szavaiból tanuljuk: „Oh Kriton! mi Asklepiosnak egy kakassal tartozunk, add azt meg és el ne mulaszd.“ Asklepios (Aesculapius) gyógy és életerő, vagy a gyógyászat istene, ez vezeti a lelket vissza az égbe.

A második oszlop vésőzete elkopott, egyedül a hanyatló öregség maradt fenn az alsó téren. Remegő kezeiben a szövétnek tarthatlanul életalkony felé hanyatlik.

*) „Idem ego quum Cinarae traheret Lucina dolores,
Et facerent uteri pondera lenta moram,
Junoni votum facite impetrabile dixi:
Illa parit.“

(Sex. Aurelii Propertii, Elegiarum Lib. IV. 95.)

** — — Cras genium mero curabis, et porco bimestri, cum famulis operum solutis. (Horat. Odarum Lib. III. Ode XVII.)

***) „Sed nec Hercules a substantia Solis alienus est. Quippe Hercules ea est Solis potestas, quae humano generi virtutem ad similitudinem praestat deorum.“ (Macrobius, Saturn. I. 20.)

****) Natalis Juno sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se laetissima comsit:
Staret ut ante tuos conspicienda focos.“
(Albinus Tibullus, Lib. IV. Ad Junonem.)